

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ

На правах рукопису

ГНАТЮК Михайло Васильович

УДК 745.51(47.7)

**ХУДОЖНІ ВИРОБИ З ДЕРЕВА
В ІНТЕР'ЄРІ НАРОДНОГО ЖИТЛА
УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ І ПРИКАРПАТТЯ
XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.
(Історія. Типологія. Художні особливості)**

17.00.06 - декоративне і прикладне мистецтво

Автореферат дисертації на здобуття
наукового ступеня кандидата мистецтвознавства

Львів - 2000

4125.53 (23K)

445/449

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00761806 (S)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівській академії мистецтв

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, доцент,
декан факультету історії та теорії мистецтв
Львівської академії мистецтв
ШМАГАЛО Ростислав Тарасович

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства,
старший науковий співробітник,
завідувач відділом народного мистецтва
Інституту народознавства НАН України
СТАНКЕВИЧ Михайло Євстахійович

кандидат мистецтвознавства,
доцент Українського державного
лісотехнічного університету
КЕПЕЩУК Павло Юрійович

Провідна установа: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та
етнології ім. М.Т.Рильського НАН України

Захист відбудеться "18" *08* . 2000 року о "10" годині на засіданні
Спеціалізованої вченої ради Д 35.103.01 у Львівській академії мистецтв
за адресою: 79011, Львів, вул. Кубійовича, 38

3 дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Львівської академії
мистецтв

Автореферат розісланий "18" *01* . 2000 року

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства

Голод

І.В.ГОЛОД

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність роботи. Процеси національного і культурного відродження в Україні визначають потребу поглиблених досліджень архітектурної, мистецької спадщини минулого як невід'ємних елементів національної культури. Однією з малодосліджених ділянок в українському мистецтві залишається інтер'єр народного житла регіону Українських Карпат і Прикарпаття XIX - першої половини XX ст. Історично і культурно сформоване предметно-просторове середовище акумулювало архітектурно-технологічні і художньо-декоративні здобутки нашого народу в сфері матеріальної культури і художнього ремесла. Художні вироби з дерева містять невичерпний народознавчо-етнографічний, мистецький матеріал, який повинен ширше використовуватися в навчально-виховному процесі вищої, спеціальної і загально-освітньої школи. З об'єктивних і суб'єктивних причин побудові і оздобленню культових споруд, вивченню різьблених сакрально-міфологічних елементів житлового інтер'єру, приділялось мало уваги. Значна кількість елементів народного інтер'єру і житлової архітектури з дерева під впливом несприятливих чинників (природних, соціальних) зазнавали руйнування, а ті що збереглися, потребують виявлення, обліку і охорони. Важливого значення набуває аналіз елементів інтер'єру, предметів старовини (різьблених ручних хрестів, свічників, дерев'яної скульптури, меблів, посуду) в художньо-спеціальних навчальних закладах. Частково обґрунтована доцільність застосування їх в народному і сучасному житловому інтер'єрі.

Відсутність комплексних досліджень художнього оздоблення елементів інтер'єру XIX - першої половини XX століття, використання їх в сучасній практиці викладання і дизайну, привели до необхідності вибору теми даної роботи. Вона виконана з врахуванням потреб навчальних закладів в науково-методичних підручниках з народного мистецтва і художніх промислів, шляхів використання ними народних традицій, вимог до викладання предметів художньо-педагогічного циклу. У роботі подано методичні рекомендації і застосування її в навчально-виховному процесі закладів різного типу.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертація відповідає планам науково-дослідної роботи аспірантів та викладачів Львівської академії мистецтв з проблем, пов'язаних з дослідженням традицій народного і професійного різьбярства, способів і видів художнього оздоблення інтер'єрів і можливостей використання їх на практиці. Робота узгоджена з планами кафедр "Декоративно-вжиткового мистецтва", "Теорії і методики початкового навчання" Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, і має вирішальне значення при розробці програм та написанні підручників з курсів "Художня обробка

дерева", "Архітектура і дизайн", "Методика образотворчого мистецтва", "Історія декоративно-вжиткового мистецтва".

Мета дисертації - виявлення художніх, типологічних особливостей оздоблення деревини в інтер'єрі народного житла і можливостей використання традицій в сучасній художньо-будівельній, навчально-виховній роботі.

Виходячи з цього, визначаємо основні **завдання дослідження**.

1). Дати характеристику основних етапів художньої обробки дерева в Українських Карпатах від найдавніших часів.

2). Висвітлити соціально-економічні і культурні умови розвитку різьбярства, діяльність деревообробних шкіл та осередків в Галичині XIX - першої половини XX століття.

3). Експедиційним методом зібрати матеріали про використання різьби в інтер'єрі народного житла Українських Карпат і Прикарпаття XIX - першої половини XX століття.

4). Виявити основні композиційно-виражальні засоби та прийоми, завдяки яким формувався інтер'єр народного житла, провести мистецтвознавчий та технологічний аналіз його елементів.

5). Дослідити регіональну специфіку творів різьби, засобів і прийомів завдяки яким досягається відповідний стильовий ефект.

6). Визначити роль, місце і шляхи застосування народних традицій в сучасному інтер'єрі та можливості використання їх в навчально-виховному процесі навчальних закладів.

Межі дослідження. а) хронологічні - XIX - першої половини XX століття; б) географічні - західний регіон України (Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Закарпатська області), із залученням для порівняльних характеристик територій, які входять у сферу порушених проблем.

Виходячи з огляду існуючої проблематики, **об'єктом** даного дослідження є художні техніки і вироби з дерева в інтер'єрі народного житла Українських Карпат і Прикарпаття XIX – першої половини XX ст.

Предметом дослідження служать історико-типологічні і художні особливості дерев'яних виробів в інтер'єрі народного житла Українських Карпат і Прикарпаття XIX – першої половини XX ст.

Наукова новизна полягає в тому, що:

- подано нові відомості про розвиток художніх промислів в регіоні і діяльність фахових деревообробних шкіл, які виникли на їх основі.

- здійснено комплексний аналіз художніх виробів з дерева (декоративні і бездекоративні форми) в інтер'єрі народного житла як цільного художньо-стилістичного ансамблю.

- зібраний і систематизований матеріал польових обстежень не був задіяний в науковому обігу раніше і має мистецьку та народознавчу вартість.
- вказано на суттєві ознаки та художню структуру виробів з дерева, поєднання їх з іншими елементами в інтер'єрі народного житла.
- висвітлено досвід роботи деревообробних шкіл і розроблено методичні рекомендації для застосування народних традицій художньої обробки дерева в сучасній проектній і навчально-виховній практиці.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні їх в навчально-виховному процесі художньо-педагогічних закладів (загально-освітніх, художньо-ремісничих (спеціальних) шкіл і вищих навчальних закладів), застосування традицій художньої обробки дерева при проектуванні сучасних інтер'єрів, меблів, окремих елементів тощо. Зібраний фактичний матеріал придатний для дальших наукових досліджень.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист:

1. Інтер'єр народного житла як комплекс утилітарно-естетичних і родинно-спадкових елементів.
2. Художні вироби з дерева в інтер'єрі народного житла Українських Карпат і Прикарпаття їх функціональна і художньо-декоративна концепція.
3. Історичні, мистецькі і технологічні аспекти традиційних художніх виробів з дерева.
4. Стилiстичні ознаки виробів з дерева, пов'язані з регіональними художньо-конструктивними особливостями.
5. Узагальнений досвід традиційних деревообробних шкіл, його значення і методи застосування для розбудови сьогodнішньої фахової освіти.

Структура, зміст і обсяг дисертаційної роботи. Дисертація включає вступ, чотири розділи (основну частину), висновки, список використаних джерел, додатки. Робота нараховує 146 сторінок тексту, 91 фотографію і 28 малюнкiв виконаних автором. Список використаних джерел налічує 254 найменування.

Апробація дослідження. Дисертація обговорена на засіданні Вченої ради Львівської академії мистецтв і рекомендована до захисту (протокол №5 від 21.11. 1997 р.). Основні положення та результати дослідження висвітлювалися на науково-теоретичних конференціях аспірантів і викладачів Львівської академії мистецтв (1996, 1997) та Прикарпатського університету ім. В. Стефаника 1997-1999). Окремі питання дисертації викладено в дев'яти публікаціях, загальним обсягом 4,5 друкованих аркуша. Затверджено Вченою Радою Прикарпатського університету (протокол №4 від 8.12.98 р.) посiбник "Художнє оздоблення деревини в інтер'єрі народного житла ХІХ – першої половини ХХ століття (історія, типологія, художні особливості)", підготовлений здобувачем для студентів вищих, середніх спеціальних навчальних закладів, вчителів народознавства, художньої праці гімназій, загально-освітніх шкіл; дизайнерів з проектування інтер'єрів та меблів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність, наукову новизну, визначено предмет дослідження, сформульовано мету, завдання, окреслено хронологічні межі, вказано на наукове і практичне застосування.

У першому розділі "ІСТОРІОГРАФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ І ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ" проведено критичний огляд праць за вказаною темою, подано джерелознавчу базу роботи. На основі давньоруських літописів, праць М.Грушевського, І.Крип'якевича та інших джерел окреслені землі Лемківщини, Бойківщини, Гуцульщини які визначають межі даного дослідження. Найдавніші відомості про використання дерев'яних меблів, посуду, знарядь та їх оздоблення дізнаємося з робіт А. Передольської, А.Іванова, В.Блаватського. Окремі свідчення про народну архітектуру, інтер'єр, ремесла зафіксовані в етнографічних дослідженнях І.Вагилевича, І.Франка, Ф.Вовка, В.Гнатюка. Один із перших хто подав біографічні дані відомих гуцульських матрів, різьблені ікони-хрести, скрині, народні художні промисли, архітектуру в цілому був В.Шухевич. До цієї групи відносимо праці В.Січинського, М.Голубця, В.Щербаківського, М.Драгана, І.Гургули, які допомагають з'ясувати окремі питання різьби по дереву в історичному, мистецькому і технологічному аспектах.

Вивченню різьби по дереву західного регіону України присвятив себе А.Будзан. В його працях висвітлюється історія художньої обробки дерева від найдавніших часів (V ст. до н.е.) використання меблів, посуду, розвиток різьбярських шкіл, осередків, участь відомих майстрів в престижних виставках. Значну увагу дослідник приділив вивченню українських скринь, вказавши на вплив західноєвропейських стилів, їх форму і оздоблення.

Народній архітектурі, інтер'єру та меблям присв'ячені роботи П.Макушенко, В.Маланчук, І.Сеніва, О.Тищенко, Т.Косьміної, П.Кепещука, І.Сеньківа. Найближче до висвітлення проблематики художнього оздоблення виробів з дерева в регіоні Українських Карпат підійшли П.Юрченко, В.Самойлович, Т.Кишук, М.Моздир, А.Данилюк, Діяльність різьбярських шкіл, осередків та творчість окремих майстрів висвітлена в працях таких авторів як О.Соломченко, Д.Гоберман, Г.Островський, Р.Шмагало (гуцульської); Р.Захарчук-Чугай, Б.Стебельський (яворівської); В.Паньків, І.Красовський, Р.Одрехівський (лемківської). В роботах Б.Тимківа, К.Каваса подано методику виготовлення художніх виробів з дерева. Серед сучасних досліджень в галузі українського деревообробництва виділяються праці М.Станкевича, в яких систематизований значний фактичний матеріал, подано його обґрунтування і наукове тлумачення.

Спроби наукового викладу окремих питань теми були зроблені ще в 60-70-х роках ("Історія українського мистецтва", "Нариси з історії українського мистецтва", "Нариси історії архітектури" та в окремих публікаціях. Проте в них

найменше приділялось уваги інтер'єру, як комплексу життєво необхідних елементів і їх оздоблення, дослідження символіки й семантики. В переважній більшості праць присвячених різьбярству, науковці висвітлювали розвиток художнього ремесла в традиційних регіонах і осередках, творчість окремих майстрів, значної уваги приділено техніці і технології виготовлення виробів, менше – діяльності фахових деревообробних шкіл. Частина дослідників зверталася до вислідів і народних жител, їх обладнання, меблів, посуду, тощо. Однак, огляд і аналіз літературних джерел свідчить що проблема виявлення, дослідження і збереження оздоблених зразків народного житлового будівництва в українському мистецтвознавстві ставилася недостатньо. Разом з проблемами художньої стилістики, ансамблевості, декоративності маловивченими залишаються пропорційність, масштабність, інсоляція, що потребують подальших досліджень.

Особливе місце в роботі відведено експедиційним дослідженням – польовим обстеженням існуючих об'єктів – різьблених елементів народної архітектури, меблів, виробів з дерева, їх аналітично-описовій обробці і класифікації. В процесі її виконання використовувалися також матеріали з Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України, Державного історичного архіву України у Львові.

У роботі були використані теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, синтез, узагальнення, абстрагування, систематизація; структурний та історичний методи інтерпретації. З практичних методів застосовувалися фотофіксація, науковий опис спостережуваного, художньо–графічний аналіз, обмірювання, реконструкція, тощо.

Джерельною базою дослідження є праці відомих етнографів і мистецтвознавців в галузі архітектури, народних промислів і художньої обробки дерева. В загально-теоретичному осмисленні порушених проблем використані сучасні концептуальні положення мистецтвознавчої науки, розроблені і апробовані провідними вченими П. Жолтовським, Я. Запаском, Г. Логвиним, В. Овсійчуком, Д. Крвавичем, Л. Міляєвою, Ю. Лашуком, Р. Захарчук-Чугай.

У другому розділі “ДО ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ РІЗЬБЯРСТВА” розглядаються передумови виникнення і розвиток різьбярства в Східній Галичині, еволюція і характер житлового будівництва, умеблювання та його оздоблення. Висвітлюється взаємозв'язок народного і професійного різьбярства, їх залежність від соціально-економічних факторів, вплив на формування інтер'єру.

В підрозділі 2.1 “ПАМ'ЯТКИ ХУДОЖНЬОЇ ОБРОБКИ ДЕРЕВА ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО СЕРЕДИНИ XIX СТ.” подаються найважливіші свідчення про розвиток різьбярства в прадавні періоди. З археологічних знахідок, письмових джерел, іконографічних зображень дізнаємося про

використання інструментів, техніки обробки дерева, рівень розвитку ремесла в цілому.

Основним типом житла в скіфо-сарматський період були незначних розмірів напівземлянки. З меблів, що використовувалися в побуті скіфів, відомі столи, лави і ложа. Особливо виділяються дерев'яні саркофаги з кургану Зміїного, що під Керчу (IV ст. до н.е.), оздоблені різьбою та інкрустацією. Різьба на дереві складала одну з найдосконаліших галузей мистецтва Північного Причорномор'я (V-III ст. до н.е.), її поєднували з інкрустацією і позолоченими ліпними прикрасами.

В часи давньоруської держави склалися конкретні об'ємно-планувальні і композиційно-декоративні прийоми побудови і оздоблення житла. В X-XII столітті різьбою оздоблювали житлові будинки (сволюки, одвірки, карнизи, коньки, листви, колонки, стовпці), різьбою та інкрустацією прикрашали меблі, посуд, хрести, обереги тощо. На них зображувалися мотиви розеток, зубців, хрестів, хвилястих і ламаних ліній. Із старослов'янського способу оздоблення на дереві, що відомі сьогодні у різьбярстві на Гуцульщині, набули поширення техніки гравіровки та трьохгранно-виємчатого різьблення. Прості орнаментальні мотиви різьблені на хатніх предметах є продовженням давньої мистецької традиції, яка видозмінювалася в культурних парадигмах перехідних епох. Народна дерев'яна архітектура Українських Карпат XIX-початку XX ст., зберігає характер оздоблення інтер'єрів житлових споруд XVI-XVII ст.

В підрозділі 2.2 "РОЗВИТОК НАРОДНОГО І ПРОФЕСІЙНОГО РІЗЬБЯРСТВА В II ПОЛОВИНІ XIX - I ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ" розглядаються соціально-економічні і культурні умови розвитку різьбярства в II половині XIX - I половині XX століття. Діяльність родини Шкрібляків, І.Семенюка, М.Мегединюка, В.Девдюка, Ю. і С. Корпанюків привела до підвищення художньо-технічного рівня різьбярства в регіоні. Їх роботи і вироби промислових шкіл та наукових варстатів з успіхом демонструвалися на господарських і етнографічних виставках у Відні (1873, 1890), Львові (1877, 1894, 1905), Трієсті (1878), Станіславі (1879), Коломиї (1880, 1912), Чернівцях (1908), Стрию (1909). Про досягнення у художньому ремеслі краю відзначалося також на виставках у Парижі (1900), Бухаресті (1906), Петербурзі, Празі, Чикаго (1909, 1910) та інших містах.

Ініціаторами створення етнографічних музеїв і першими збирачами їх експонатів були М.Грушевський, І.Франко, В.Шухевич, В.Гнатюк, Д.Лукинович, Л.Гарматій, І.Труш.

Дослідження різьбярства в другій половині XIX – першій половині XX ст. дозволяють зробити такі висновки:

– професійні деревообробні школи виникали на базі народних художніх промислів. Вирішальну роль в їх заснуванні відіграли місцеві товариства і

спілки, що дбали про культурно-мистецький і економічний розвиток краю, долю традиційно сформованих художніх ремесел;

– розмежування території Галичини різними державами привело до різномірних впливів на розвиток народного мистецтва з боку професійних фахових шкіл. Відчутний вплив на розвиток різьбярства в регіоні мали також і європейські стилі, що поширювалися з заходу.

У третьому розділі “ХУДОЖНЯ ОБРОБКА ДЕРЕВА В ІНТЕР’ЄРИ НАРОДНОГО ЖИТЛА КІНЦЯ ХІХ - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ” подано матеріал, підготовлений на основі експедиційних досліджень оздоблених різьбою зразків архітектури народних жител з дерева в селах Рахівського, Верховинського, Косівського районів Гуцульщини, вивчення експонатів Львівського, Ужгородського, Чернівецького музеїв народної архітектури і побуту, Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини і Покуття, Музею коледжу декоративно-вжиткового мистецтва в м. Косові та Івано-Франківського краєзнавчого музею.

Підрозділ 3.1 “ІНТЕР’ЄР, ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ЖИТТЄВО НЕОБХІДНИХ РЕЧЕЙ, ОБЛАДНАННЯ ТА ЇХ ОЗДОБЛЕННЯ”. Для етнічних груп Українських Карпат (гуцулів, бойків, лемків) характерна регіональна своєрідність оформлення та декору житла. Всі досліджені нами інтер’єри за ступенем облаштування і декоративного оздоблення різьбою умовно поділяємо на три групи.

1. Найпростіший тип народного інтер’єру (бурдейний) відзначається скромністю художньо-виражальних засобів, рідко містив предмети чи елементи конструкцій оздобленні різьбою, за винятком простих зображень (хрест, розетка) на сволоках (хата Андрія Шикеряка в с. Замагура та ін.) та окремих скринях.

2. Інтер’єр другого типу відзначається більш досконалим умеблюванням і художньо-декоративним оздобленням елементів. До нього відносимо інтер’єри хати Василини Шкрібляк з присілку Осіки в Криворівні Верховинського р-ну та покинутої хати в с. Брустори Косівського р-ну. Вони мають різьблені сволоки, жердину, меблі. Над вхідними дверима хати з с. Брустори вирізьблений (в контурній техніці) хрест і два кола на боках (хати з інтер’єром даного типу належали переважній більшості населення).

3. Третій тип інтер’єру належав заможним жильцям, в якому внутрішні елементи оздоблені своєрідним декором, розташованим на внутрішніх конструкціях, меблях та ритуальних предметах. Це хати Корпанюка Ю. з с. Яворова, Могорука М. з с. Криворівні, Сливчука В. в Замагурі-Верховині.

Підрозділ 3.2. РІЗЬБА ПО ДЕРЕВУ НА СВОЛОКАХ, ЖЕРДКАХ, НАДПОРІЖНИКАХ.

Всі сволоки, досліджені нами в хатах на Гуцульщині, за складністю композиційних елементів, технікою виконання і набором репертуарних мотивів поділяємо на декілька типів:

1) простий (дві розетки і хрест посередині виконані в контурній техніці) - зустрічається в більшості хат.

2) складний (доповнений ромбами, трикутниками, скісними лініями, розетками і копаницями, виконаними у віємчастій техніці, появляються чотирьох-, шести-, восьмикінечні хрести, дата будови хати). Хати Дудчака Д. с. Голови, Максим'юка В. з пр. Запагорь в Ясеніві, Шкрібляк Василини пр. Осіки в Криворівні, Шкрібляка Д. з Яворова та Шкрібляка Д. з пр. Плоский в Рибниці.

3) шнуровий (сволоки даного типу по всій довжині оздоблюються рельєфним поясом у вигляді шнура, на них також зустрічаються зображення хрестів, розеток, стилізованих грон винограду). Хати Шикеряка А. з с. Замагури, Мартищука І., Максим'юка М. з с. Голови.

4) пишні сволоки (в хатах заможних гуцулів), відзначаються однаковим набором зображених елементів ("дерево життя" (розквітлий хрест), трійця, чарка, хрест, кола тощо), що дає підстави твердити про використання майстрами відповідного шаблону. Гражда Шарабюрака М. (Могорука), що під горою Ігрець у с. Криворівні, Сливчука Д. з околиці Верховини - Замагури.

5) сволоки шедеври виконані в одному і неповторному варіанті (зображення постатей людей, тварин, казкових звірів, архітектурних споруд). Хата Ю. Корпанюка в с. Яворові, Д. Еколюка з с. Білоберізки (КМНМГП).

Підрозділ 3.3 "ТИПОЛОГІЯ, ВИДИ І ОЗДОБЛЕННЯ МЕБЛІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГОНУ (СКРИНІ, СТОЛИ, ЛІЖКА, МИСНИКИ, КОЛИСКИ)"

Всі меблі, що використовувалися в житловому інтер'єрі поділяються на стаціонарні - нерухомо з'єднані з конструктивними елементами хати: лави, постіль, жердки, грядки та пересувні рухомі: стіл, скриня, лавки, ліжко, колиска, стільці.

Скрині. Вони побутували майже по всій території України, відрізняючись різноманітністю будови, конструкцією, пропорціями, способами та видами оздоблення, але найбільше декоровані різьбою зустрічалися на Гуцульщині та Бойківщині. Типологічно їх поділяють на два основні види: 1) скрині з плоским віком; 2) саркофагоподібні (дахоподібні) з двосхилим віком. Бойківські столи-скрині ХІХ ст. (Іршавський р-н на Закарпатті, МНАПУ) відзначаються масивною будовою, що межує з монументальністю. Весільні скрині з с. Перегінське, Ценяви на Рожнятівщині ("попаденчиха", "косиха", "гуляста", "павуся", "міні") відзначаються композиційно-урівноваженим розташуванням орнаментальних мотивів. Тісно поєднавши у собі утилітарно-естетичні і родинно-обрядові функції, скрині стали головним об'єктом весільних пересувин і досліджень в інтер'єрі народного житла та побуті.

Столи. Їх відносять до числа найбільш декорованих різьбою меблів. Перші конструкції столів, склалися з чотирьох забитих у землю брусів і накритих зверху дошкою (стільніцею) не мали різьблених прикрас, як і столи другого типу на перехресних ніжках ("кизлах"), що появилися пізніше. Третій тип побудований на двох бокових, з'єднаних між собою профільованих стояках. До четвертого відносяться царгові столи на точених або струганих на грані ніжках, підстілья яких найчастіше ставало предметом оздоблення різьбою.

Мисники. Невід'ємним елементом інтер'єру народного житла України була полиця (мисник). Перші її конструкції використовувалися як підставки для зберігання посуду, продуктів. Гуцульський мисник нагадує вітрину декоративного посуду, який надає інтер'єру особливої своєрідності. Полиці бойків окрім прорізного різьблення прикрашалися смугами з зубців та шестипелюстковими розетками, що ритмічно розташовувалися на профільованих дошках. В оздобленні полиць на Прикарпатті застосовувався різьблений та ажурний декор. На мисниках Буковини зустрічається різьблення з фігурно вирізаними боковими стінками,

Ліжка. Найдавнішим видом "постелі" вважається дерев'яний настил. На його зміну прийшла рамна конструкція на чотирьох ніжках-стовпах. Із застосуванням горизонтального членування, верхні краї спинок почали оздоблювати профільованим різьбленням. На Гуцульщині рамні конструкції ліжок з'явилися в ХІХ столітті і зразу стали об'єктом для прикрашання.

Колиски. На Бойківщині побутували "завісисти" колиски, що нагадували човник і підвішувалися до стелі. В південному Закарпатті їх розташовували над постілью на двох загнаних в стіну штирях-кілках. Гуцульські колиски інколи оздоблювали розетками і хрестами в контурній, трьохгранно-виємчастій техніці, а колиски-гойдалки на ніжках з півдугами здебільшого в техніці прорізування.

Підрозділ 3.4. "СВІЧНИКИ, ПОСУД"

Свічники. Серед них розрізняють: церковні (великі), інколи мальовані чи золочені та домашні (менші). За різьбленими зображеннями свічники поділяються на орнаментально-декоративні, християнсько-символічні і антропоморфно-фігурального характеру. Найбільш багаточисельною є група трійць з антропоморфним зображенням (голівка в колі), які виготовляв Дмитро Соколюк з с.Шешори на Гуцульщині. Місцерозташування їх в інтер'єрі на столі у свята чи над покійником, обумовлене практичним і охоронно-магічним значенням.

Посуд. На Гуцульщині (поч. ХХ століття) для зберігання та транспортування рідин використовувалися барильця, бочівки (оздоблені "сухою" різьбою і мосяжом), баклаги-двійнята (різьблені підковоподібними смугами та колами в техніці плоского рельєфу). Посудом-міркою служили гарнички, накривки яких

оздоблені великими розетами. На обрядовому посуді бойків "святельницях", "бамборче" найкраще прослідковується специфіка бойківської різьби, їй властиві великі форми, які виконувалися в техніці плоского і трьохгранно-виємчатого різьблення.

Аналіз і обстеження інтер'єру та його оздоблених елементів дозволяє зробити наступні висновки і виявити такі закономірності. Застосування різьби по дереву в інтер'єрі народних жител Українських Карпат було явищем досить поширеним. Розвиток архітектурно-планувальних, естетичних параметрів житлових приміщень, форми, конструкції і декору меблів суттєво залежав від життєвого рівня проживаючих. Проте, використання різьби по дереву в інтер'єрі за соціальним походженням проживаючих є менш відчутним. Це особливо спостерігаємо в хатах гуцулів, де в незначних розмірів будівлях зустрічаються справжні шедеври різьбярського мистецтва (сволюки: Шикеряка А. з с.Замагура, Еколюка Д. з с.Білоберізка, КМНМГП, числені гуцульські скрині, столи, наділені індивідуальними рисами свічники, хрести).

У четвертому розділі "ВИКОРИСТАННЯ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ РІЗЬБИ ПО ДЕРЕВУ В ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТОРСЬКІЙ ТА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ПРАКТИКАХ".

В результаті дослідження творчості відомих художників, архітекторів, діяльності окремих шкіл, висвітлюються мистецькі процеси, пов'язані з формуванням рис національного стилю в архітектурі і різьбі по дереву на заході України. Обґрунтовується доцільність використання досвіду викладання різьби по дереву та дизайну в школах різного типу, вказується на позитивні результати і прорахунки.

Підрозділ 4.1. "ЗАСТОСУВАННЯ НАРОДНОЇ СТИЛІСТИКИ РІЗЬБИ ПО ДЕРЕВУ В ІНТЕР'ЄРІ ТА МЕБЛЯРСТВІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ"

Розвиток національного стилю в Галичині пов'язаний з діяльністю Ю.Захарієвича, І.Левинського, В.Нагірного, В.Шухевича які теоретично і практично демонстрували приклади його творення. Група архітекторів з проектного бюро І.Левинського у Львові: Т.Обмінський, О.Лушпинський, Е.Ковач, Л.Левинський, художниця О.Кульчицька, творчо використовуючи гуцульські, бойківські, гуральські художньо-будівельні традиції розвивали "народний стиль". Іншою характерною рисою початку ХХ століття було використання синтезу різних видів художніх промислів (різьби по дереву, вишивки, розпису, металу) у сфері діяльності окремих професійних художників, архітекторів, і цілих промислових шкіл. Пошуки стилевих меблів з використанням традицій гуцульської різьби та столярства велися перед Першою світовою війною у Вижниці (меблевий гарнітур для салону австрійського князя у Відні) та 40-х роках у Косові (меблі для інтер'єрів державних установ та організацій). Розвиток народної стилістики в архітектурі,

різьбі по дереві тісно пов'язаний з етнографічно-регіональними особливостями оздоблення в Українських Карпатах та Прикарпатті.

Підрозділ 4.2. “ТВОРЧА ПРАКТИКА ПРОВІДНИХ МАЙСТРІВ”

Подається загальна характеристика творчості народних митців М. Орисика, Юрія і Семена Корпанюків, Д. Шкрібляка, В. Тонюка, випускників фахових шкіл В. Свида, М. Тулайдана, В. Смердула, М. Черешньовського, їх внесок в розвиток українського різьбярства в складних умовах суспільного життя середини ХХ ст.

Підрозділ 4.3. “МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИКЛАДАННЯ РІЗЬБИ ПО ДЕРЕВУ ТА ДИЗАЙНУ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ”

Виходячи з позицій сучасної педагогічної науки і набутого досвіду роботи в навчальних закладах різного типу наголошується на доцільності використання різьби по дереву і дизайну, висвітлюється методика та можливі шляхи їх запровадження. Значна увага зосереджена на аналізі роботи сучасних художньо-ремісничих шкіл, шляхи використання ними місцевих традицій.

ВИСНОВКИ

Вирішення поставлених у дисертації завдань дозволяє висвітлити основні результати роботи і зробити наступні висновки:

1. Проведення даного дослідження показало, що досягнення високого рівня організації сучасного житлового інтер'єру можливе за умови глибокого знання історії, традицій народного декоративно-вжиткового мистецтва, вміння творчо застосовувати їх в практичній діяльності. Ігнорування традиціями художньо-декоративного оздоблення веде до втрати цілісності утилітарно-естетичної і образно-символічної систем, руйнування віками сформованих усталених формотворчих принципів і декорування.

2. Дослідження інтер'єру народного житла підтвердили що розвиток художньої обробки дерева значною мірою залежить від природньо-кліматичних, соціально-економічних, світоглядно-ідеологічних факторів, формуючих розвиток деревообробної галузі в цілому. Наявність деревини, придатної для будівництва, меблярства і різьбярства привело до широкого застосування різноманітних деревообробних технік, серед яких різьбі по дереву відведено одне з найпочесніших місць. Розташування традиційних центрів художньої обробки дерева поблизу промислових, курортних, культурних районів значною мірою стимулювало розвиток промислу; забезпечувало збут продукції, визначало економіку і сімейний бюджет майстрів. Вплив згаданих факторів на розвиток художньої обробки дерева в різні історичні періоди проявлявся по різному і відбувався в специфічних умовах.

3. Науково-пошукова робота дозволила отримати інформаційні характеристики видів, способів і визначити характер оздоблення художніх виробів з дерева в традиційному інтер'єрі народного житла. Найбільш поширеними видами різьблення, що застосовувалися при оздобленні народних меблів (скринь, столів, ліжок, коликос) елементів конструкції (сволоків, жердок, лиштв) посуду, ікон-хрестів були жолобчато-контурна, трьохгранно-виємчата і плоскорельєфна техніки. В окремих випадках використовувалася техніка інкрустації, частіше прорізування, профілювання, рельєфу.

Серед найдавніших простих елементів орнаментального різьблення, що були поширені на більшості територіях традиційних центрів художньої обробки дерева в Україні і характеризуються подібними загально-українськими рисами є "січені зубці", "коса сітка" ("ільчасте письмо"), ламані лінії, ромби, квадрати, шестипелюсткові розетки (колка), хрести, копаниці, мотузка, виконані в контурній, виємчастій і рельєфній техніках.

Основним композиційним прийомом, яким користувалися різьбярі при оздобленні своїх творів є симетрія. Завдяки їй вироби набувають більшої статичності, урівноваженості і порядку. Даний композиційний прийом простежуємо на оздоблених скринях, столах, ліжках Гуцульщини та Прикарпаття. Принцип симетрії вдало застосовувався майстрами і в інших видах народного мистецтва (вишивці, кераміці, розписі). Проте в різьбі, виходячи з техніки виконання, в основному це неглибоке контурне, виємчасте різьблення та інкрустація, особливо відчутна певна схематичність, умовність трактування елементів. Найкраще дані прийоми і способи композиції спостерігаємо на "писаному" декорі меблів, сволоків, посуді, в гуцульському інтер'єрі. Різьблений орнамент допомагає виявити, підкреслити, інколи облегшити, а в окремих випадках (наприклад святковий посуд гуцулів, - святильниці) і творити форму, надаючи їй певного змісту і образу. Твори різьби по дереву в інтер'єрі наділені значним ступенем декоративності. Це надає їм пишності і привабливості (особливо сволоки четвертого типу з хат заможних гуцулів).

Окреслюючи характерні ознаки і особливості в різних етнографічних зонах території Українських Карпат (гуцулів, бойків, лемків) зауважуємо найбільш багате орнаментальне оздоблення елементів інтер'єру народного житла гуцулів; великими окремими формами характеризується різьба бойків і обмежене її використання (сонце, молодий місяць, хрест) у лемків. Характер різьби по дереву в цілому визначає стилеві особливості технік і прямо залежить від творчої індивідуальності майстра, використання ним композиційних, технологічних прийомів, віками сформованої символічно-знакової системи.

4. В предметно-просторовому середовищі народного житла відображений принцип єдності утилітарного призначення предметів продиктований

конструкцією, структурою форм і їх художньо-декоративного оздоблення. Даний принцип наочно проілюстровують гуцульські, бойківські скрині, прикарпатські столи, оздоблений різьбою і випалюванням посуд. Лаконічним декором характеризується хатній посуд бойків, художньо-декоративними елементами наділений у гуцулів, різноманітністю форм та їх органічним поєднанням з оздобленням відзначається в інших регіонах.

Важливе значення для предметно-просторової системи інтер'єру має місцезорозташування конкретного предмету. Наприклад, найбільш декорований стіл-скриня стояв у символічному (червоному) куті хати. На ньому в свята і в будні могла стояти різьблена трійця, ручний хрест, оздоблений посуд тощо. Найважливіші місця на елементах конструкції в інтер'єрі хати (сволоках, лиштвах) також відзначені різьбленими знаками, що підкреслюють їх особливу важливість з конструктивної і естетичної сторін.

5. Вивчення тисячолітніх традицій художньої різьби по дереву на Україні дозволяють розширити зміст і об'єм знань з наукових досліджень в сфері етнографії, народних промислів, технології обробки матеріалу і визначити можливості використання їх у професійній проектно-художній практиці, ширше застосовувати їх в навчально-виховному процесі школи, позашкільних навчальних закладів, інститутів культури і мистецтва. Вивчення семантики орнаментальних різьблених елементів і комплексної їх характеристики, місця розташування в системі інтер'єру дозволяє визначити роль, значення і світоглядні уявлення народу в минулому.

Виявлення особливостей дерев'яного будівництва, меблярства і їх оздоблення, допоможе виробити загальну модель розвитку художнього проектування і дизайну на майбутнє, уникнути помилок при організації сучасних інтер'єрів. Зокрема, в теоретичній та практичній діяльності архітекторів, художників слід відпрацювати механізми і засоби використання традицій деревообробництва відповідно до сучасних виробничих технологій, матеріалів та формотворчих принципів. Формування інтер'єру з використанням засобів народного мистецтва різьби по дереву повинно відповідати естетичному рівню матеріального і духовного розвитку, покликане впливати на культуру побуту, праці і відпочинку людей, допомагати вирішенню функціональних та навчально-педагогічних завдань.

6. Особливо актуальними залишаються питання збереження творів мистецтва і архітектури. Різьблені структурні елементи інтер'єру, меблі, посуд в поєднанні з іншими хатними вжитковими предметами створюють живий динамічний організм (ансамбль), об'єднаний єдиним часовим і культурним стилем, який неможливо відтворити в первісному вигляді заново в зв'язку з еволюційними змінами у житловому будівництві сьогодні. Тому збережені до нашого часу пам'ятки народної дерев'яної архітектури, оздоблені різьбою її

елементи, представляють реліктову цінність і потребують обліку й охорони як об'єкти архітектурно-мистецької вартості.

* Вивчення організаційно-мистецького досвіду роботи фахових деревообробних шкіл, традиційних різьбярських осередків та окремих майстрів досліджуваного періоду є основою для прийняття рішень при створенні нових навчальних закладів художньо-спеціального профілю. Це дозволить відпрацювати наукові підходи до навчальних програм, переорієнтувати викладацько-педагогічний колектив на якісно новий рівень викладання.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Декоративно-прикладне мистецтво / Програма для спеціальності "Педагогіка і методика початкового навчання". Прикарпатський університет. - Івано-Франківськ, 1993. – 8 с.
2. Художня обробка соломки / Програма додаткової спеціальності / Співавт. Денисюк Н.В. Прикарпатський університет. -Івано-Франківськ, 1993. - 20 с. [С.10].
3. До історії розвитку школи яворівського деревообробництва // Писанка. - 1997. - № 1. -С. 29-33.
4. Житловий інтер'єр, як комплекс утилітарно-естетичних, родинно-спадкових речей та елементів для використання в трудовій, обрядовій і виховній діяльності // Українознавство у педагогічному процесі освітніх установ. Зб. ст. АПН. - Івано-Франківськ, 1997. - С. 343-348.
5. До історії Коломийської деревообробної школи / Співавт. Шмагало Р.Т. Вісник ЛАМ. - Львів, 1997. -С. 50-55.
6. Скриня // Народознавство - 1998. – № 49- 50. -С.13-14.
7. З історії народного і професійного різьбярства на Гуцульщині // Нар. творчість та етнографія. - 1998. - № 2-3. -С.119-121.
8. Дотримуючись традицій Галицького мистецтва // Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України. (мат. Міжнар.наук. конференції). - Івано-Франківськ –Галич: Плай. - 1998. - С.317-322.
9. Мистецтво і педагогічна практика // Діалог культур: Мистецтво і освіта. Зб.наук.праць.- Вип.3. - Львів: Каменяр. - 1998. - С. 215-220.

ГНАТЮК М.В. Художні вироби з дерева в інтер'єрі народного житла Українських Карпат і Прикарпаття XIX - першої половини XX ст. (Історія. Типологія. Художні особливості). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.06 Декоративно-прикладне мистецтво. Львівська академія мистецтв, Львів, 2000.

В дисертації висвітлюються питання художньо-декоративного оздоблення жител гуцулів, бойків, лемків. Зібрано і систематизовано матеріал експедиційних досліджень об'єктів дерев'яної архітектури, меблів, які не були предметом вивчення раніше. В роботі подаються нові відомості з історії художньої обробки дерева, технік і технології виготовлення виробів, про розвиток народного і професійного різьбярства. Значна увага приділена використанню народних різьбярських традицій в професійній художньо-конструкторській і педагогічній практиках.

Ключові слова: народна традиція, художнє оздоблення, техніка, технологія виготовлення, стиль, різьба, меблі, інтер'єр.

ГНАТЮК М.В. Художественные изделия из дерева в интерьере народного жилища Украинских Карпат и Прикарпатья XIX - первой половины XX ст. (История. Типология. Художественные особенности). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.06. Декоративно-прикладное искусство. Львовская академия искусств, Львов, 2000.

В диссертации освещаются вопросы художественно-декоративного оформления жилья гуцулов, бойков, лемков. Исследуя матицы в действующих интерьерах жилищ на Гуцульщине за сложностью композиционных резных элементов, технике исполнения и репертуарному набору мотивов автор классифицирует их на пять видов. Собрано и систематизировано материал экспедиционных исследований объектов деревянной архитектуры, мебели, которые не являлись предметом изучения ранее. В результате проведенного анализа художественных изделий из дерева в интерьерах жилищ на Гуцульщине и Прикарпатье, музейных собраниях Бойковщины, Лемковщины, Закарпатья выявлены основные принципы формирования предметно-пространственной среды, её регионально-этнографические особенности. Главное внимание уделено эволюционным усовершенствованиям художественно-конструкторских решений мебели, влияние на их форму и украшение местных и западноевропейских стилей и направлений. В работе изложены новые сведения из истории художественной обработки дерева, техник и технологии изготовления изделий, о развитии народных и профессиональных школ. Раскрыто влияние социальных факторов на

решение художественно-конструктивных задач построения мебели, изложен опыт ведущих мастеров, использование их творческого потенциала в современном производстве мебели, сувенирной продукции. Значительное внимание уделено использованию народных традиций резьбы по дереву в профессиональной, художественно-конструкторской и педагогической практике. Изложен личный опыт преподавания отдельных тем в учебных заведениях различного уровня.

Ключевые слова: народная традиция, художественная обработка, техника, технология изготовления, стиль, резьба, мебель, интерьер.

GNATJUK M.V. "Articlic processing of wood, used in the dwellings of the Ukrainian Carpathians and Prycarpathians at the end of XIX - the first part of XX centuries (History. Typology. Artistic Peculiarities.). – Manuscript.

The master's thesis is presented for receiving the scientific degree The Master of Art-Criticism. Field 17.00.06. Decorative and Applied Art. The Lviv Art Academy. 2000. Lviv.

The master's thesis deals with carving in the housing interior of some ethnic groups of the Ukrainian Carpathians and Prycarpathians.

It consists of the material, describing some objects of wood architecture, furniture, which wasn't the point of exploration. It gives the information about the history of carving, the method of producing some articles, goods; the development of national and professional types of carving, their influence on the interior's style and furniture.

Great attention is paid to the applying of the folk carving traditions in professional art designs and pedagogical practice.

The Main Points: national tradition, artictic decoration, style furniture, the method of producing, interior, carving.

Підписано до друку 10.01.2000 р. Формат 60x80/16.

Друк аркушів 1. Тираж 100.

Науково-методичний центр "Українська етнопедагогіка і народознавство"
АПН України та Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, тел. 2-21-51.

АВ 44.673

МИСТ